

# ՄԵԼՈՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

Լ Ր Ա Պ Ի Ր

ԲԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱՅԻՆ ՏԱՐԻ

ՍԱՅԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՍՄԵՆ 10 ՄԻՆԱԿ ՏՈՒՆԻ ՎԱՐՈՒՆ Ե՛ 1 ԿՈՊԵԿ:

Յայտարարութիւնները դրուելով են հայերէն եւ օտար լեզուներով:

ՀԱՅԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՍՄԵՆ Ե՛ 10 ՄԻՆԱԿ ՏՈՒՆԻ ՎԱՐՈՒՆ Ե՛ 1 ԿՈՊԵԿ:

Յայտարարութիւնները դրուելով են հայերէն եւ օտար լեզուներով:

ԹԻՖԼԻՍ 13-ԻՆ ՄԱՅԻՍԻ

Թիֆլիզի քաղաքային վարչութեան կողմից արգէն հրատարակվեցաւ յայտարարութիւն, որ պէտք է կազմել ցուցակ ընտրողներին, որովհետեւ ներկայ տարւոյս աշնանը պէտք է փոխել քաղաքային վարչութեան և խորհրդարանի կազմակերպութիւնը. պէտք է ընտրվել քաղաքագլուխ վարչութեան և խորհրդարանի նոր անդամները. ծարաւայ չկայ, որ փորձն աւելի հմուտ արած կլինի քաղաքի բնակիչներուն և օտար օգուտ քարկով պիտի փորձերից աւելի զգոյշ և շրջահայեաց կը լինին ապագայ ընտրութեան ժամանակ: Արդէն զի այս ընտրութիւններին աւելի արդիւնաւոր կլինին պէտք է հենց առաջուց հոգան, մտածեն և որոնեն այն անձանց, որոնք իրանց ստանձնած պաշտօնին յարմար կլինին: Թիֆլիզի ընտրող հասարակութիւնը, որոյ մեծ մասը Հայեր են, միշտ ծայրահեղութիւն սիրում է: Մինչև քաղաքային վարչութեան նոր կանոնադրութեան զործադրութիւնը քաղաքագլուխ, որ վարչութեան հոգին է, ընտրվում էին հասարակ քաղաքացիք. իսկ երբ նոր կանոնադրութիւնը սկսեալ զործադրվել — և բնեցաւ հասարակ անաս քաղաքացիների քաղաքագլուխ լինելու անյարմարութիւնն և պահանջ երևեցաւ, որ քաղաքագլուխը լինի ուսումն ասացած, ուսուցիչ իմացող և օրենսդէմ անձն: Հասարակութիւնը տեսնելով այս փոփոխութեան կարևորութիւնը, ծայրահեղութեան, կարծես, անձնատուր եղաւ. նա հասարակ քաղաքացիների ընտրութիւնից հրաժարվելով աչքը դարձրեց բարձրատիւնն անձանց վերայ: Նորա ընտրվելների ցուցակը կազմվեցանաւ ուսուցիչ և Ծերունի գիտնականից և պետական խորհրդականներից: Հասարակութեան

թիւնը. կարծես, զեռ ևս ճիշդ դադարար չունենալով այն աշխատանքի վերայ, որ մասն և բաժին պիտի ընկնէր նոր քաղաքագլուխին, համաձայն քաղաքային վարչութեան նոր կանոնադրութեան, և փոփոխութիւնը հարկաւոր տեսնելով միայն անձանց զրուցեան մէջ — իւր ընտրութիւնը համարով քաղաքացիներից փոխեց բարձրատիւնն անձանց վերայ, կարծելով, թէ զորանով նա լինի իւր պարտքը կատարեց և թէ հանգամանքին և կանոնադրութեան պահանջին համեմատ փոփոխեցաւ: Վերջին տարիների փորձը ցոյց տուեց, որ Թիֆլիզի քաղաքն անհուն պիտոյքներ և կարիքներ ունի. շատ բարեկարգութեան կարօտ է, բարօրեալ և բարեկարգ քաղաքների շարքը մտնելու համար: Զարթուցան յիշատի յընթացքում վերջին տարիների քաղաքի խորհրդարանի ժողովներում առաջնակարգ և երկրորդական ու երրորդական շատ հարցեր, որոնց զլուստրներն էլ մնացին մինչև ցայժմ անկատար: Այսօր քաղաքի մեծ մասի կատարեալ անմարդութիւնը, փորձողների լուսաւորութեան անկատարութիւնը, մարդի ջրի պակասութիւնը, փողոցների անկանոնութիւնը, պաշարիցն ալիքալից լինելու և այլն ապացոյց են վարչութեան զործունեութեան համապատասխան չլինելուն քաղաքի պիտոյքներին:

Ուր պիտոյք և կարիք շատ կայ — այնտեղ հարկաւոր է և՛ աւելի մեծ զործունեութիւն և եռանդ: Քաղաքային վարչութիւնից պահանջվում է անխնայ աշխատութիւն: Իսկ այս պահանջին հակառակ ընտրութեանց ժամանակ միշտ, կարծես, հասարակութիւնն աչքի առած ունեցել է միայն բարձրատիւնն անձինք, որոնք անխնայ աշխատանքի տոլոր չեն: Պարզ

է, որ այսպիսի զործաւատարներին ձեռքով փնջելը քաղաքը չէր կարող իրական օգուտներ ունենալ: Իրաւ է, զուցէ հարցերը ժողովի մէջ աւելի տեսական կերպով քննվեցան, հարցեր շատ դարձեցան. բայց նոցա իրագործման մէջ երևեցաւ դանդաղութիւն և անկարողութիւն: Եւ այս շատ բնական է: Մինչդեռ վարչութիւնից պահանջվում է ուսման և օրինաց հմտութեան հետ աշխուժութիւն, եռանդ, առկունութիւն, անխնայ զործունեութիւն և դիւրաշարժութիւն — ընտրվողներն մեծ մասամբ դուրս են լինում բոլոր վերջին յատկութիւններից: Երբի այսպիսի վիճաւոր հասկանալ է, որ քաղաքային խորհրդարանն ու վարչութիւնն պարտաւոր է կլինի հարցերի աւելի տեսական քննութեամբ, քան նոցա իրագործութեամբ:

Եթէ ներկայումս անդամներից պահանջվում է զիտութիւն և օրինաց հմտութիւն, միթէ սոքա ըստ հնչյուն սակահանութիւն են բարձրատիւններին — միթէ քիչ կան երկասարկների մէջ ուսման և օրինացի աւելի տեսական քննութեամբ, քան նոցա իրագործութեամբ: Եթէ անյարմար պէտք է լինի նշանաւոր տարիներն կամ ծաղկումն ունեցող անձր, կարծում ենք, որ և՛ այսպիսիք պակաս չեն Թիֆլիզի հասարակութեան երկուստեք: Դաք մէջ, համեմատաբար: Համեմատաբար ենք ասում, որովհետեւ կատարեալպէս յարմար անձր ոչ միայն Թիֆլիզում, այլ տարածք շատ և շատ նշանաւոր քաղաքներում են չեն գտնվում: Բայց երկուստեք զործաւատարը գէթ նրանով զերազանց կլինի, որ աւելի աշխույժ, դիմացկոյ, եռանդով կլինի և անձամբ քաղաքի ամեն պիտոյքների և կարիքների լցուցման վերահստ, որ չէ կարելի ամեն մարդուց

մինչև անգամ պահանջել, հակառակ նորա բնական ուժին:

Անշուշտ այս տողերը կարգադրողները պէտք է ասեն, մարդ չկայ. հասկացող տուէք, ում ընտրեց և այլն և այլն: Սորա պատասխանն այս է. Եթէ դանդաղներն իրանց լինելով անկարողութիւն և անկարողութիւններով մարդիկ են և զրաւում ընտրողներն ուշադրութիւն, ինչու աշխույժ երկուստեքները չպէտք է արժանանան նոյն ուշադրութեան, ունենալով և՛ պակասութիւնք. այն ինչ վերջինների դերազանցութիւնն իրանց կերպանութիւնը կլինի: Բայց չէ. դորա պատասխանը նախապաշարունակն է. ընտրողներն երկուստեքի մէջ իրանց նմանին են տեսնում, նա մեծ անցեալ չունի. նրանով չեն կարողանում յափշտակվել. իսկ բարձրատիւնների մեծ անցեալը յափշտակվել է. ոչ ոք չէ յիշում, թէ նոքա էլ որքան հասարակ անձն են երևել իւր ժամանակակիցներին և որքան սխալներ զործել: Բայց զորք ժամանակի անդունդում թաղված են, չեն երևում, մինչդեռ երկուստեքի իւր սխալներով, լինելով անկարողութիւն և մի և նոյն ժամանակ շատ կատարելութիւններով ապրում է և ամենքի աչքի առաջն է: Հենց այս նախապաշարունակն է, որ միշտ մեր իրաւասուններն աւելի է տալիս, թէ մարդ չունին դործաւատար ընտրելու համար և աչքերը չեն հեռացնում գիտնականից և պետական խորհրդականներից: Թող մի անգամ ընտրեն ուսումն ասած և օրենսդէմ մի աշխույժ երկուստեքի և կանան են կհամոզվեն, որ սա, իւր բոլոր լինելով անկարողութիւն և սխալներով հանդերձ, աւելի զործաւատար և կատարել քաղաքի համար:

Մենք չենք կարծում, որ այսօր ամեն բան Թիֆլիզում այնպէս լինելու, որ-

պէս պէժմ է, եթէ անդամներն արթնան լինին և անձամբ ամեն հանգամանքին վերահստ. որով պաշարիկների մեծ մասը այսօր ոչ թէ անարարութիւն և նկողնութիւն կլինէր, այլ հրապարակի վերայ ածած, որ և կկոտորէր թանգութեան զօրութիւնը: Մինչդեռ այժմ հակառակեան պակասութիւնից աւելի մեծանալու և շահաւորարձակ համարձակ զործում է ի փաստ հասարակութեան: Թող մեր իրաւասունները լաւ մտածեն, զեռ ժամանակ շատ ունին և թիզ համոզվեն:

Ա. Զ. Գ. Ս. Ի. Ն.

Մեղուի № 15, ում Սուրբ Էջմիածնայ Գեորգեան ձեռնարանի մէջ տեղի ունեցած անկարգութեանց մասին յայտնել էին ցուցակցութիւն:

Ս. Ա. Թէ այդ անկարգութեանց քննութեան համար կազմված յանձնաժողովն աշխատանքն ինչ հետեանք ունեցաւ և ձեռնարանի ապագայն ինչպէս է կարգադրվել, այդ մասին յայտնի բան է կրէ բարոյական Արարաւոր. նա ժամանակ չունի ժողովրդեան ցուցող դարման տանելու և նրան մի միջնարանի խօսք ասելու: Հաստատն այն է, որ արդէն ձեռնարանի հինգերորդ դաստանն աշակերտը հրաժարվել են և հեռացել իրանց հայրենիք, առանց վարչութեան կազմից մի խնամք և զուժ տեսնելու, չորրորդ դաստանն ստանին արձակվել են մեծ մասամբ իրանց հայրենիք սկսած միջին վերադառնալու մտքով, յայտնի բան է, եթէ կկամենան, զուցէ ի ցուտրի ոմանց: Իսկ ձեռնարանի ապագայ ընթացքն շարունակվում է այն աւելի կանոնաւոր անկում համար, միայն ի լոյս իմանում ենք, որ յանձնված է ձեռնարանի

## ՖԵԼԻԵՏՈՆ

Ի՞նչ է ամբողջ կամ մարդոց մեծ բազմութիւնն աշխարհիս երեսին Այժ, ընթերցող, նա բանական մարդ է. բայց մի և նոյն ժամանակ ամեն հանգամանքին և կատարվող իրողութեան տակ մասնաւորապէս է. մասնաւոր շատ տղաւորութիւն է անում և պարագլխում նրան այն հանգամանքն և իրողութիւնն, որ աւելի զօրեղ է և նորա թէ խելքն ու զգացմունքն և թէ կեանքի վերայ ազդում է:

Այս հանգամանքների և իրողութեանց փոփոխութեան հետ անընդատաբար փոխվում է ն մարդն և իւր թէ բազմակողմանիութիւնն և թէ թեթեւամտութիւնն է ցոյց տալիս, թէ իւր բանականութիւնն և թէ իւր նմանութիւնն է արտայայտում անբան կապիկ: Արդէն զի այս իմ ասածն զգուշ կերպով ցոյց տամ, անմ կը լինեցնեմ ճիշդ ընթերցող մտիկ անցեալը:

Պատեալազմն իւր բոլոր պատահական զեպքերով, կանոնաւոր զործերով զօրեղ իրողութիւն է, որ ներգործում է մարդոց վերայ: Երբ պատեալազմը յայտնվեցաւ, ամենից սիրտը զոգ ընկաւ, թէ ինչ ընթացքն աւելանայ և ինչ ելք կստանայ: Թնդանութիւնների որոտման հետ թնդաց ամենքի սիրտը, առաջին թափված արիւնը արեւմտաւոր արաւ խաղաղաւոր և երկուստեք քաղաքացուն է, ամենքը քաջացան:

Երբ Ռուս զօրքերը մտան Բուլղարիա, անցան Բալքաններն — ամենքը զօրավար դարձան

և զինուոր. զեռ մի ժամում Կ. Պոլիս հասան և յետոյ Պլեմշլի տակ հանգստացան: Աստուծոյ է զօրքերը պակաս աղբեղութիւն չարին — Ռուս զօրքերը անցան սարեր ու ձորեր, դաշտավայրեր ու ձահիճներ — ամբողջ էլ զինուորակցաւ և քաջացաւ, զանազան նախադիմեր կազմվեցան — որը վան դիպ, որը Սի ծովի ափով մինչև Խախիտար հասաւ և երբորդը երեսուցում երազում տեսաւ: Մէկը Գուրիօ, միւսը Օւման փաշա, մէկը Լորի — Միկելով, միւսը Տէր — Ղուկասով, երրորդը հանգուցեալ Շոլիփիկով եղաւ, մինչդեռ Մուխտարը — Մուխտարով դարձաւ: Իւրաքանչիւր զօրավար իւր պաշտպան և երկրպագու խումբը ստացաւ ամեն տեղ, խօսակցութեան, գովառութեան և զարմացման առարկայ դարձաւ, ամեն պանդոկներում և ժողովներում դիւնով և օղիով յարգվեցաւ: Սկսեալ քննութիւն, զատողութիւն և փոխադրութիւն, ամեն հեռավոր, որ հարկւնելով և հաղարներով էր ծախվում, ամենքն խօսակցութեան նիսի էր տալիս — որ ծախում ու ործում, էլի հուս կուլ գնում:

Այսպէս շարքերն ու ամբանքն անցուց տակ մասնաւորութեամբ ժողովուրդը, որախում լինելից բանից զօրեղ քաջվեցաւ, քաղաքականութեամբ պարագլխեալ: Բայց երբ հոգիւ չուեւ կեաւ, ամբողջ էլ փոխվեցաւ: Երբ Ռուս զօրքերը Բալքանի տակն թէ ալ պատճառով Զիլիկի և Յիկիկի մօտից յետ քաջվեցան և Մուխտարովան Մուխտար փաշա զարձաւ, ամբողջ Բուլղարիան արմատութիւն փոխվեցաւ և նորա ողորդութիւնը զարթոյն դարձաւ:

Ամեն զօրավարներն վաշն եկաւ տարաւ, ամբողջ դատողութիւնը նրանց զգեց ու զգեց, երեկվան զովանքն այսօր պակասակեց, դժուր ժողովք: Իսկ երբ Պլեմշլան ու Ղարս աւելեցան, Ռուս զօրքերը Լորում ու Ալդի-սնուպովի հասան, ամեն բան էլի կերպարանափոխ եղաւ, պատեալազմն էլ կարծես վերջացաւ, մասնաւորապէս երբ Սան — Ստեփանովի զանազանքը ստորադրվեցաւ: Գաշապովից ժողովրդեան անընդհատ հոգեւոր և մտաւոր վերջովման վերջակեան եղաւ. նա հանգստացաւ և լաւ ու խաղաղ ապագայն յոյս ստացաւ: Զատեալազմները լացվեցան, զօրքերը կարգի ընկան, արեւուն ու փառաւանքներով լինել, ուսումն ասանի փոխարէն, զօրքերը ձեռն երևեցաւ: որովհետեւ գնդակի ու վառօդի, հրացանի ու թնդանութիւն տեղ մարդոց խելքն ու մտքն նորա տիրացան:

Բայց եկ տես, ընթերցող, որ ժողովուրդը աւելան տատանումներով, վերջովմանքից փոխադրութեան վերջի չաղաղվեցաւ, որովհետեւ նորա վերջովման վերջակեալ զանազանքը քաղաքակրթութեան (զիլովմանքի) սկզբնատուր դարձաւ: Պատեալազմը դադարեցաւ, այժմ քաղաքացիութիւնը զօրեղ սկսեաւ: Տաճկաստանի փոխարէն, որ զէնքը ձեռն երևեցաւ ու յաղկվեցաւ, Անդղիան, քաղաքացիութիւնը զէնք չինած, հանդէս եկաւ:

Պատեալազմի հետեանքներն ու զօրծունեութիւնը չօգտվել են և տեսնելի: Ուստի ժողովրդեան համար էլ համարալի: Ով չէ կարող տեսնել և համարել սպանածներին, հիւանդներին, ով չէ կարող հալածալ նուաճած եր-

կիրների տարածութիւնն ու օգուտէտութիւնը: Բայց բոլորովին հակառակ պատկեր է ներկայացնում քաղաքացիութիւնը. նորա զենքերն են աներկով և նորա, նորա յաղթութիւններն ու հարուածներն են սուր և մուգ:

Պատեալազմը դադարեցաւ, խաղաղութիւնը հրատարակվեցաւ և ժողովուրդը հանգստանաւ: Իւր տեղ Անդղիայի հարձիգի դիմացմանը ծանկն ընկաւ: Սորա նեղ և դաղանի ճանապարհները ժողովրդեան համար անանցանելի երևեցան, նորա նուրբ և ճարպիկ միջոցները անհասկանալի և անմիտներով դարձան:

Պատեալազմը նշտար է, որ ծախում է և աւելի զուրկ ցարկեցնում: Իսկ քաղաքացիութեան վերջովման է, որ կամայ կամայ մարդուս արեւը ծծում և արնաքամ անում: Գիտլանովի օրիայի զօրծունեութեան մասին երկմիտ, երբեմն և անմիտ, շատ անգամ էլ պատգամախօսական ոճով անուրջ հեռագրաւորները ժողովրդեան մի գատողութիւնից միւսը անցուցին: Երբեք և անկարողութիւնից յուսահատութեան մէջ զօրեցին, մարդեցիկն և չփոխեցին, ի վերջոյ կատարեալ անտարբերութեան և ուշաթափութեան հասցին: Մինչև անգամ ուսումն անկարող և աշխարհիս խնամաւոր չլինեցան ու խնամաւորութեան և իրեկի վիճակը ճշդիւ չհասկացան:

Այսպէս բարոյական դիպրոտացիան — հաստատված ժողովրդեան հոգին հանեց, նրան իսկ տակ մասնաւոր չլինեց, իւր բոլոր ուսմաններով և խնամաւորներով: Այժմ չլինում ու մարդկային ժողովուրդը, խելքն զօր տալից և բան չհասկանալից յետ, իւր տկարութիւնը հասկացաւ, անտարբերութեան մէջ ընկաւ. ուստաւ

է և բարակ մանում և իրեր թաղկացած զնում. մինչև այդ անոգում քաղաքացիութեան իւր վերջնական խօսքը կաւ. — կամ թնդանութիւն կորուսեցնէ և էլի կատարաւոր կնորոգէ և կամ խաղաղութեան յոյսը հաստատ կանէ, մարդոց կանգորդացնէ: Ի՞նչ է մնում — եթէ ոչ համբերել ու սպասել — համբերութիւնը կեանք է առածն լաւ յիշել:

Գիտեմ, ընթերցող, իրեւ Հայ հետաքրքրվում եմ, թէ այս զամբողջների և վերջովմանների ժամանակ Հայի հայն ու փախն ինչ եղաւ, որ պիտի փոփոխութեանց նորա վիճակը երկարակեցաւ, ինչ յոյսերի և անկարողութիւնների նորան էլ դուրս բացվեցաւ, որովհետեւ Հայն էլ ժողովուրդ է, ազգ է, աշխարհիս հանգամանքներին ենթարկվող արարած է:

Այս աղ աղբիւն է, բայց Հայի ճակատագիրն էլ լաւի պէս է: Զօրեղները կուլեցան — Հայքը մեջը արօրվեցան և կտորվեցան: Միթէ հինգ հարիւր տարի այս չէ Հայի վիճակը, նորա կեանքի անփոփոխ եղանակը: Հայը քաջ է — զէնք չունի, տիրաւոր — է տեր չունի, մարդը խոզած Աստուծոյ: Ռուսի և աշխարհից աղբիւն է, Աստուծոյ է ապաւինած: Ամեն տեղ աղբիւն է և մաղթում: Աշխարհիս զօրեղների ամբողջ առաջ տարածում է իւր խնդիրներն և երկիրը վերառաջում իւր մարդկաները: Զճ կորսում են և աղքատներն, որոնք ժամանակով հարուստանում են և զօրանում: Հայի հայն ու փախն այս է, միայն յոյսը մեծ է: Այսպէս



ՅԱՐԱՐԱՆ ԽՈՐԱԳՐԻ

Խոնարհարար խնդրեմ տալ Ձեր լրա-  
գրութիւն այս յօդուածին տեղին:

Ձեզ յայտնի է, որ պ. Գալուստ Շիր-  
մազանեանը «Արարատ» ամսագրի ներկա  
ամի փետրվարի տետրակում խրեան սեպ-  
հական աճով աշխատել է սեպտեմբերին  
պէս աշխարհահայտի հանգուցեալ Ներսէս  
կաթողիկոսի յիշատակը, նշանակել և նորա  
բոլոր ազգատոհմի բարի անունը:

Իմ պատասխանը ուղարկել էի «Արա-  
րատ» ամսագրին և իրաւամբ խնդրել էի  
խոնարհարար տեղի տալ իւր թերթերումը  
յարակցելով թէ «Վաճառորդ» և «Բաւա-  
կանական» այսպիսով, այսուհետեւ ամօթ  
և անպատշաճ կ'աւանդուին ինձ դորան և  
դորա նման (Գալուստ Շիրմազանեանի) ան-  
ձանց պատասխանելը: Թող այսուհետեւ  
ինչքան և ինչպէս կամենայ, գրէ և հրա-  
տարակէ... ես պատասխան չեմ տալ և  
միայն ստանալ արհաւիր ճառերով կը  
նայեմ նորա բոլոր սուսոյթ գրութեանց  
վերայ: «Ար» արաւ տալ լրագրին էլ կարող  
է համարեալ ընդունել և լքել իրա  
թերթերը այդպիսի Մեծ արգիւյ յօ-  
դուածագրի և չաւարտուող գը-  
րածութիւնները, եթէ որ և լցէ  
հաշուով ձեռնարկէ խմբագրութեանը նը-  
սեմանքներ աշխարհահայտի Ներսէսի ա-  
նունը և գործերը:

Բայց միայն ցուակն այն է, որ ըն-  
թերցողը և մանուսքը մեր սորոքելի և  
աղքատ քահանայքը, սոխաւմար և հա-  
տուցանելով տարեկան չորս ուսուցիչ ար-  
ձաթ փոխանակ օգտարեք նիւթեր կար-  
գալու, շատ անգամ կարգացել են, այժմ  
էլ կարողեմ են և այսուհետեւ էլ յա-  
կանայ ունին կարգաւ «Արարատ» լրագրի  
միջոցով Գալուստ Շիրմազանեանի և դորա  
նման այլ անձանց հեղինակութիւնները և  
գրուածքները:

Արարատի խմբագրութիւնը վերադար-  
ձեց իմ յօդուածը հետեւեալ գրութեամբ՝  
«Պարոն Գալուստ Շիրմազանեան».

«Մեծ արգիւյ յօդուածը իմ անցիկ յօդ-  
ուածը ուղղած է ի պատասխան: Ձեր հրա-  
տարակութեան և ի պաշտպանութիւն իւր ա-  
սածին, և եթէ Մեղուի խմբագրութեան հա-  
կառակ ընդհանուր կանոնաց») չմոռուէք՝ այն-  
քան հոգի և իրաւունք չէր մնար Արաւա-  
րատում և ի հրատարակելու պ. Շիրմազա-  
նեանի պատասխանը: Ուստի գուցէ երկուց  
փոխարինուած կրնանք համարել») և իսկ  
իթէ անուշաղ կ'իմասնաւոր և կցանկաւ ներկայ  
գրէ իման պատասխանի և կրկին խնդրել  
զրգուել, «Արարատ» խմբագրութեան նկա-  
տելով, որ գուցէ կ'զմարտանայ շարունակել վի-  
ճարանութիւնը և կ'ուսուցի յետ այսորիկ իս-  
պառ լուկ Լաւրէ, մասնաւոր թէ Ձեր գրու-  
ածը ոչ բացառութիւն և ոչ օրինակ և լի-  
ովին պատասխան է, թողու՛ք որ Արարատը ու-  
սովանական պաշտօն չունի, և մեր բնական  
սովորութեան համաձայն չենք կարող մեր ըն-

\*) «Արարատ» խմբագրութիւնը իւր օրագրի  
փետրվար համարում հրատարակելով պ. Գ.  
Շիրմազանեանի գրութիւնը, անհարկել էր, որ  
Մեղու չէր տպել այն հակառակ իրաւունք  
նկատել ինքնը ի պաշտպանութիւն արդարու-  
թեան յանձն է առել ի յոյս ընծայումն այն և  
անա ինչպէս երևում է պ. Յ. Շահազիզեանի  
վերը գրած նամակից, պարտաճանաչ Արարա-  
տի խմբագրութիւնը կրկին «Մեղու» պարտա-  
զանցութեան վերայ մասնաւոր է լինում: Մե-  
ղուի խմբագրութիւնը բնաւ չէ խցանաւորում  
որ պ. Գ. Շիրմազանեանի յօդուածը չէ տպել  
առանց անգամ այն կարգալու. բնաւ որում դո-  
րանից հայ գրականութեան ոչինչ չկորցրել  
իսկ ընթերցողը ազատ մնացին ձանձրոյթից:

Գանդղութիւնը, կարծես, ըստ Արարատի  
խմբագրութեան մարդկային զարդ է համար-  
վում. Եւ անա այդ յատկութեան նա իրան  
զեմք առած Մեղուի խմբագրութեան պարտա-  
ճանաչութիւն և իրաւունք է սովորեցում: Մե-  
ղու կարծես չէ այդ խրատին. աւելի լաւ կա-  
նէր Արարատի խմբագրութիւնը, եթէ իւր պարտ-  
քը ձանաչէր. իմանար, որ ինքը այսօր կ'ընդ-  
կան և բարոյական օրագիր է և բնաւ Մեղու  
Արարատ և նորա միաբանութեան անունով է  
հրատարակվում: Բայց ինչ բարոյական ազդե-  
ցութիւն գործել է իւր այսքանամայ հրա-

թերցողաց երբեք ձանձրոյթ և զգուշա-  
րդ պատճառով: Երբեք ձեր գրութեանց և պա-  
տասխանաց նման յօդուածներ հրատարակելու  
զիջանելով, ուստի և կ'իրադարձենք Ձեզ թէ  
այս իմ արագ ակն ընդհանուր կ'անո-  
նաց հակառակ է, բայց յայս մասին բա-  
ցառութիւն թող լինի Ձեզ համար:!!! Զօգուան  
ձեր դուր գիտէք: Խմբագրութիւն Արարատայ  
ի 20 ապրիլ 1878 ամի ի սուրբ Եջմիածին:  
Թէ և այսպիսի անտեղի և անկանոն պատասխան  
առնելով ևս կարող էի օրէնքով կամ թէ  
դատաստանաւ հարկադրել «Արարատ» լրա-  
գրին տպել տալ իմ յօդուածս, ինչպէս ինքն  
Արարատ լրագրին էլ խոստովանում է իմ ի-  
րաւունքս, բայց հարկ չ'ամարեցի այս, որով  
հետեւ եթէ ցանկութիւն ունենամ կ'զանեմ ա-  
ռանձին հնարք էլ հրատարակելով իմ յօդու-  
ածըս:

Գալուստի Շիրմազանեան—կամարական

Politische Correspondanz լրագրում հրատա-  
րակած էր հետեւեալ նամակը Կ. Պոլսից:  
Բացի կարճ և ազդու ճառից, որ Մեծ իշ-  
խանն ասաց վերջին զօրահանդէսի ժամանակ  
իւր ճանապարհ ընկնելու օրը նա հետեւեալ հը-  
րամանները թողեց. «Սպայք և զինուորներ, ևս  
ցաւակցութեամբ մեկնելու եմ ձեզանից. սիրտս  
միշտ կ'մնայ ձեզ մօտ: Պատերազմը վերջացած  
է. բայց զարմանալու չէ, եթէ կրկին հարկ լի-  
նի պատերազմելու: Ես հաւատի եմ, որ դուք  
միշտ կ'կատարէք ձեր պատասխանութիւնը, կը  
կատարէք ձեր հաւատարմութեան երդումն  
Թագաւորին և Հայրենիք: Ձեզ հրամանատար  
նշանակում են քաղ զինեալի, որոնք ընդունա-  
կութիւնը յայտնի են բոլոր աշխարհին: Հա-  
ւանական է, որ Սան—Ստեփանոսում գուցէ  
գեո. երկար կ'մնայ: Միշտ պահպանեցէք, ինչ-  
պէս մինչև ցայժմ պահպանել էք, կարգ և կա-  
նոն: Մասնաւոր խնդրում եմ ձեզ վարդապետ  
Տաճիկներին հետ իրեն եղբայր հետ: Վերջին  
խօսքերը գրաւեցին ամենքի ուշքն և Տաճիկ-  
ները այդ խօսքերը իրանց համար իրեն շատ  
հաճողական վկայութիւն ընդունեցին:

Մեծ իշխանի «Վկայութեան» նաւը նստելիս հե-  
տեւեալ զեպքը պատահեցաւ: Սան—Ստեփանո-  
սի Յունաց և Հայոց եկեղեցական դասերը  
կանգնեցան Տառետի ամարանոցի երկու կող-  
մում առանձին առանձին, որպէս զի մի անգամ  
էլ ողջունեն Մեծ իշխանին: Երկու կողմից էլ  
նրան մօտ բերին աւետարան և խաչ: Մեծ իշ-  
խանն ուղղակի զիմեց զեպի Հայերն և շատ  
բարեկամարար չնորհակալութիւն արաւ նոցա  
ուսուցչութեան համար: Գահաճախին նա ձեռք  
մեկնեց և ջերմանալով խմբում համբուրեց  
խաչն և աւետարանը: Միայն յետ նա զար-  
ձաւ զեպի Յոյներն և անցնելիս համբուրեց  
խաչը:

Յունաց վարմունքի եղանակը չէ կարող յա-  
րուցանել Ռուսաց մէջ համակրութիւն: Ան-  
յայտ չ'մնայ Մեծ իշխանին այն, ինչ որ Պերս-  
ում պատահեցաւ: Զատիկ օրը: Կէսօրին Յու-  
նաց հանգչեք, 100,000 հոգի, զիմեց զեպի Ռա-  
լաթա—Սարալը, ուր բնակում է Մուստաֆաֆը,  
այսինքն Պերսի: Տաճիկ արուարձանապետը:  
Յոյն եպիսկոպոսը մտղմանք կատարեց մաղ-  
թելով երկնքի օրհնութիւնը Սուլթանին:

Զապտեկները պատեւ տուին Յոյն եկեղեցա-  
կանութեան և Յունաց աղօթքը ողջունեցին  
հրաջանաձգութեամբ: Սրանից յետ հանդիսա-  
կանները գնացին անդղիական զեպանի մեր-

տարակութեամբ հայ եկեղեցականաց վերայ,  
որոնց համար ստիպողական է Արարատ մտա-  
նալը: Մի մաղի չափ օգուտ բերել է հայ կղե-  
րի բարոյական շինութեան. չենք յիշում վնաս-  
ները: Մեղու չէր կարող իրաւի հրատարակել  
Կ. Շ...ի յօդուածը, իսկ նա շատ յարմար է  
երեսցել կ'ընտանի և բարոյական Արարատին,  
այն ևս յանուն արդարութեան:

Պարսից Տաճի կանանց անուններն, (ափսոս  
ոչ սոցա յատկութիւնները), թէ որ աղի կա-  
նայք որքան հաւատարիմ են իրանց մարդոց.  
անմիտ և անբովանդակ ոտանաւորներ, նուի-  
րատուաց ցանկ և վ. Ե. Մ...ի անբովանդակ  
և շատ անգամ բոլորովին անմիտ յօդուածներն  
են, երբի, որոնք վկայում են կ'ընտանի և  
բարոյական Արարատի խմբագրութեան պար-  
տաճանալովեան և արդարաբարութեան: Թող  
Արարատի խմբագրութիւնը վերականգնէ իւր  
ուղղութեամբ և բովանդակութեամբ վայր զը-  
ցած յարկն ու նշանակութիւնը թէ մայր Աթո-  
նոյ և թէ նորա միաբանութեան, ու ապա իրեն  
պարտաճանաչ, թող ուրիշ քաղ չ'ուր ուրնէ,  
բայց չ'մոռանայ տեսնելու իւր աշխի գերանը:  
Ծան. խմբ.

\*) Ես չունիմ կարօտութիւն և ցանկութիւն  
Արարատ լրագրի խորհրդանշ:

ձակալ տունը, ուր նոքա միտք լէյտարդին  
ի պատիւ թաղուհու գոյեցին բարձրաձայն պի-  
տա: Հարկ է նկատել, որ վաղ ստիպանու-  
թիւնն արգելում էր Յոյներին գատիլը տօնե-  
լիս հրացան արձակել. իսկ այս անգամ զիմեց  
ստիպանութիւնը ներում էր Յոյներին և հրա-  
ցանաձիգ լինել, որովհետեւ այժմ Յոյները Տա-  
ճիկները ամենից լաւ բարեկամներն են: Սուր-  
թանը իւրօր չ'ընծայեց. Յունաց պատերազմին  
100,000 զուրուշ, մինչդեռ Տաճիկ փախստա-  
կանները սովից մեռնում են:

Իսկ Հայերն և Ռուսները վախենալով, որ  
որ մի գուցէ կրկին ընկնեն Տաճիկների լծի  
տակ, ամուր միացած են Ռուսաց հետ, աղօ-  
թում են պատերազմի յաջողակ ելքի համար  
և խոստանում են նրանց օգնութիւն թէ դրա-  
մով և թէ մարդկերանցով:

Անցեալ կիրակի Մեծ իշխանը ընդունեց  
Հայոց պատերազմ Նեւսէսին, որ գնացել էր  
Նորա մօտ Զատիկի պատճառով և խնդրել նո-  
րան ընդունելու. մի ոսկեայ խաչ: Մեծ իշխանը  
պատասխանել էր, որ այս խաչը կ'իմի պատե-  
րազմի միջոցի ամենալաւ յիշատակը նորա հա-  
մար և որ առ հաւտարակ նրան կարեւոր չեն  
նիւթական նշաններ Հայերին երբեք չ'ուսա-  
նալու համար: «Հաւատի եղեք, ասաց նա,  
որ մենք երբեք չ'ենք մոռանալ Հայերին»: Այս  
միջոցին նա հաղորդեց, որ Ռուսաստանը խըր-  
կել է Վան գնդի Գրգիւրին արտաքսելու և  
Հայերին պաշտպանելու համար:

Մօտերումս, համաձայն ցանկութեան Մեծ  
իշխանի, Սիոնի կ'ուսուցիչ աշխարհիւն ա-  
րաւ Պատերազմին և իստակցութեան ժամա-  
նակ ասաց վերջինին. «Մենք կցանկանանք ձեզ  
բոլորովին աղաւթ լծից, որով տակ ճնշվում էք,  
բայց դուք դիմեք, որ Եւրոպայի նախաձեռն  
թողնում մեզ այդ անիւթը»:

Դոճեթ-ի թղթակցից Կ. Պոլսից մայիսի  
2-ին գրում է. «Ես այսօր միայն խմացայ  
հետաքրքրական մանրամասնութիւնները Հա-  
յոց պատերազմը Ներսէսի վերջին տեսա-  
ցութեան Մեծ իշխանի պատմութեան համա-  
տարի հետ Սան—Ստեփանոսում»:

Առաջ Ներսէս պատերազմը յայտնեց  
խորին շնորհակալութիւն այն սիրայի բն-  
գունելութեան համար, որ գտաւ Ս. Պե-  
տրբուրում Տաճիկայոց պատգամաւոր  
արքեպիսկոպոս Խորէն Նար—Բէյը:

Այս միջոցին Ներսէս պատերազմը ա-  
ռաջարկեց Նորին Բարձրութեան ուրուա-  
ղիծն այն դեպքերի, որոնք պատահեցան  
Հայաստանում Ռուսաց զօրաց յետ քաղ-  
վանց յետ: Ահա այդ ուրուաղիծի զիմաւոր  
կետերը.

1. Քրդերը յախշուակեցին Մշու Սուրբ  
Կարապետի վանքն և քեցին 1500 զուխ  
տաւար: 2) Խնիսի շրջակայքում 3000  
Քուրդ թալանեցին Հայոց գիւղերում և  
կեղեցիք, գործելով մի և նոյն ժամանակ  
անկարգութիւնը, բռնաբարելով կանանց  
և տղջիկները ու սպանելով: 3) Բիւլիսի  
մօտ (Բաղէշ) Խիւրը գիւղում 60 Քուրդ  
գաղով հիւր մի Հայի մօտ, իրանց խնջոյքը  
վերջացրին յախշուակութեամբ և տանտի-  
րով սպանմամբ: Առ հասարակ Մշու և  
Երզնում շրջակայքը երկուդի և սարսափ  
մէջ են այդ զազանաբար Գրգիւրից: Զէյ-  
թունցի Հայերն էլ ոչ պակաս նեղութեան  
մէջ են: Նոքա արդէն խրիկ են պատգա-  
մաւորներ Կ. Պոլսի խնդրելու, որ կարեւոր  
միջոցները գործ զնվին:

Այս բոլորի մասին Կ. Պոլսի Հայ պատ-  
րիարքն արդէն բողբեք է Բարձրագոյն Կը-  
րան առաջ և սա արդէն հեռագրել է այն  
նախաձեռնները, ում հարկն է, հրամայելով,  
որ գործարկին կարեւոր միջոցները Գրգի-  
ւր անկարգութեանց դէմ. այլ թէ ինչ  
կրկին այս կարգադրութեանց հետեւանք  
ներք—գեոմար չէ գուշակել: Կ. Պոլսի  
կառավարութիւնն այնպէս թոյլ է, որ նոյն  
իսկ Տաճիկներն էլ պակաս նեղութիւն  
չեն քաշում Գրգիւրից:

Պատերազմը ամենախոնարհարար խնդ-  
րեց Մեծ իշխանից, որ բարեհաճի Հաս-  
ցնել այս ամենը Նորին Մեծութեան թա-  
գաւոր կայսեր գիտութեան: Միայն նորա  
մէջ Հայերը տեսնում են իրանց փրկու-  
թիւնը և խիւղեմամբ միայն նորա վերայ  
դրած ունին իրանց յոյսերը: Հայերից շա-  
տոր ուղղակի յայտնում են, որ միայն

Ռուսաց կայսրը կարող է վերջ դնել Գրգի-  
ւրի զաղանութեանց, ինչպէս այս խօս-  
տացած է խաղաղութեան նախընթաց  
պայմանագրի 16 յօդուածում:

Ի միջի այլոց ստոյգ աղբիւրներից ինձ  
հաղորդեցին որ Ռոդոստոյի շրջակայքում  
բնակիւ Տաճիկները խնդրել են Ներսէս  
Պատերազմին ուղղել Մեծ իշխանին խնդրի  
առաջն առնելու Յունաց հայաճանաց, ու  
րոնց ձեռքումն է ներկայումս Ռոդոստոյի  
վաղու թիւները:

Գ Ա Ղ Ա Ք Ա Կ Ա Ն

Ընթերցողը կ'արդան լրագրին ներկայ  
համարում «Բաթումի նշանակութիւն» յօ-  
դուածն, որ Անգլիական «Times» լրագրի  
թղթակցութեան խմբագրութեանն է:  
Այդ յօդուածից երևում է, որ Բաթումը  
մեծ նշանակութիւն ունի իրեն նաւահան-  
գիստ և կարեւոր է Անգլիայի վաճառակա-  
նութեան համար Պարսկաստանի և միջին  
Ասիայի հետ: Բայց արդե՞ք նոյն նաւա-  
հանգիստն ինչ նշանակութիւն ունի Ռու-  
սաստանի համար: Ռուսաստանին նա ան-  
հրաժեշտ է: Բաթումը Անգլիական միակ  
բնական նաւահանգիստն է Սև ծովի ա-  
փում: Մինչև որ Բաթումը Ռուսաց ձեռ-  
քը չ'անցնի, Կովկասի հարուստ երկրը չէ  
կարող հարստանալ չունենալով յարմա-  
րաւոր ձանապարհ իւր միջերկրները վա-  
ճառ հանկուր: Մինչև որ Բաթումը Ռու-  
սաց ձեռքը չ'ընկնի— Անգլիական միակ  
տարելու թիւն չկայ— նորա բնական հա-  
րստութեանց մեծ մասը պիտի մնայ էլի  
պարզին իւր մէջ: Բայց Սև ծովի արեւ-  
ելեան փոխում միակ յարմարաւոր նա-  
ւահանգիստը Բաթումն է, որ և բնակա-  
նապէս պէտք է ծառայէ Անգլիական  
իրեն: Զանապարհ իւր հարստութիւնը  
զուրս խրիւղու համար: Եթէ Անգլիական  
երկրագիւղական կապիկ Բաթումի հետ,  
նորա միաբանութիւնն ու արտադրութիւնը  
կ'իրենպատակին, կ'ուսուցանեն կարճ մի-  
ջոցում:

Բացի ոտանից Բաթումը մեծ նշանա-  
կութիւն ունի Ռուսաստանի համար և իր-  
րեւ կապակցութեան միակ միջոց նորա  
մասերի մէջ: Ռուսաստանին զօրանալու  
համար Սև ծովի արեւելեան փոխում  
կարեւոր է յարմարաւոր կապակցութիւն  
Անգլիական հետ: Ներկայումս այդ կա-  
պակցութիւնը լինում է զիմաւորապէս  
ցամաքով, Կովկասեան լեռների վերայով,  
որոնք զժողովրդականութեան են, որոնց վերայով  
շատ դժուար է գէթ առ այժմ երկա-  
թուղի անցուցանել: Ես ձանապարհ  
միջիններ է նստել կառավարութեան բայց  
էլ չունի կարեւոր յարմարութիւններ և  
բնաւ չէ կարող հաւասարակ ապահով  
ծովային ձանապարհների հետ: Այս վեր-  
ջին յարմարաւոր ձանապարհը Սև ծու-  
վով պէտք է լինի. ուստի և հարկաւոր է  
Ռուսաստանին ունենալ այս ծովի արեւե-  
լեան կամ Կովկասեան փոխում մի բնաւ  
նաւահանգիստ և ահա պայսիսն է միայն  
Բաթումը: Այս փոխում գտանվող միւս  
նաւահանգիստները չունին բնաւ. յարմա-  
րութիւն փոխի վերայ ևս շատ ծախքի  
արաւ Ռուսաց կառավարութիւնն, որպէս  
զի նրան յարմարութիւն տայ լաւ նաւա-  
հանգիստ — միայն մինչև ցայժմ եղած  
փորձերն էլ, ծախքներ էլ զուր անցան  
մեծ մասամբ:

Այսպէս Բաթումը կարեւոր է Անգլի-  
ային իւր առուտուրը Պարսկաստանի և  
միջին Ասիայի հետ չ'ընդունելու համար: Իսկ  
Ռուսաստանին նա անհրաժեշտ է իւր ա-  
սիական նահանգներին կենդանութիւն տա-  
լու և իւր առուտուրը Ասիայի հետ հաս-  
տատելու համար: Այս է պատճառն, որ  
վերջին դեպքանական բանակցութեանց մէջ,  
որ անում են Անգլիան և Ռուսաստան իւ-  
րաւոր հետ, մեծ դեր է խաղում Բաթումի  
հարցը: Սան—Ստեփանոյի խաղաղութեան

պայմանով Բաթումը պէտք է անցնի  
Ռուսաց ձեռքը, բայց Բարձրագոյն Կուրը  
մինչև ցայժմ չէ յանձնած այն Ռուսաց և  
աշխատում է դանազան արգելքներ առաջ  
բերելու, անշուշտ զրգած Անգլիայից: Այս  
պէս Բաթումը երկպառակութեան ոսկէ  
խնձորն է երկու մեծ տէրութեանց. Անգ-  
լիայի և Ռուսաստանի մէջ, որ և կարծես  
թոյլ չ'ալիտի տայ մէկ միւսին խլելու ա-  
ռանց արեւահեղութեան: Եթէ Բաթումը  
Ռուսաց ձեռք անցնի— Անգլիան պէտք է  
կորցնէ իւր բոլոր առուտուրը Պարսկաստա-  
նի և Միջին Ասիայի հետ. իսկ եթէ նա  
անցնի Անգլիայի ձեռք Անգլիական կամ  
պէտք է կ'իսակենդան մնայ իւր տնտեսու-  
թեան վերաբերութեամբ և կամ պէտք է  
միշտ հարստահարիկ օտարներից — իւր  
հարստութիւնը ուրիշին պիտի ծառայէ:  
Իսկ Ռուսաստանին առուտուրը միշտ մնայ  
աննշան գրութեան մէջ Ասիայում: Ռու-  
սին երկու մեծ տէրութեանց համար էլ  
Բաթումի տիրապետութիւնը կենսական  
հարց է և դժուար թէ հեշտութեամբ  
զիջողութիւն լինի որ և է կողմից: Միակ  
ձանապարհը համաձայնութեան գուցէ  
կարող է գտնել ըստից քաղաքագիտու-  
թիւնն հնարելով պայմաններ Բաթումի տի-  
րապետութեան համար. պայմաններ, որոնք  
ապահովեն երկու մեծ տէրութեանց շա-  
հերն էլ Ասիայում — միայն ներկայ յայտ-  
նի պարագաները այդ մեզ անհասկանալի  
են անում և առ այժմ մեզ անկարելի է  
թիւում համաձայնութիւնն այդ հարցի  
վերաբերութեամբ: Գէթ Ռուսաստանը չէ  
կարող զիջանել. Ռուսաստանի զօրութիւնը  
Սև ծովի վերայ կախումն ունի Բաթումի  
տիրապետութիւնից:

ԲԱԹՈՒՄԻ ՆՇԱՆԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ  
(Times-ի թղթակցութիւն)

Տաճիկ զաւակները դեռ ևս կանգ-  
նած են Բաթումում, պահպանելով քա-  
ղ

